

О‘QUVCHILARNI KASBGA YO‘NALTIRISH ISHLARINING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Ergasheva E'tibor Baxtiyorovna

Buxoro tuman 16-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur mavzuda kasbga yo'naltirish ishlarining asosiy yo'nalishlari, ularning psixologik-pedagogik mazmuni hamda o'quvchilarning kasbiy qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: kasbga yo'naltirish, yo'nalishlar, kasb tanlash, qiziqish, qobiliyat, diagnostika, psixologik yordam.

KIRISH

Kasbga yo'naltirish ishlari o'quvchilarning kelajakdagi kasb tanlash jarayonini to'g'ri tashkil etishga qaratilgan kompleks psixologik-pedagogik faoliyat hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, qiziqishi, qobiliyati va jamiyat ehtiyojlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Kasbga yo'naltirish ishlarining birinchi yo'nalishi — diagnostik yo'nalish bo'lib, unda o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va psixologik xususiyatlari aniqlanadi. Bunda testlar, so'rovnomalar va kuzatish usullari keng qo'llaniladi.

Ikkinchi yo'nalish — axborot berish yo'nalishi hisoblanadi. Bu bosqichda o'quvchilarga turli kasblar, ularning mazmuni, talab etiladigan bilim va ko'nikmalar haqida ma'lumot beriladi. Bu ularga ongli kasb tanlash imkonini yaratadi.

Uchinchi yo'nalish — maslahat berish yo'nalishi bo'lib, psixolog va pedagoglar o'quvchilarga individual tavsiyalar beradilar. Bu jarayonda o'quvchining shaxsiy xususiyatlari chuqur tahlil qilinadi.

To'rtinchi yo'nalish — rivojlantiruvchi yo'nalish hisoblanadi. Bu bosqichda o'quvchilarning qobiliyatlari va kasbiy ko'nikmalari maxsus mashg'ulotlar, to'garaklar va treninglar orqali rivojlantiriladi.

Beshinchi yoʻnalish — tarbiyaviy yoʻnalish boʻlib, unda oʻquvchilarda mehnatga hurmat, masʼuliyat va kasbga ijobiy munosabat shakllantiriladi.

Shuningdek, ijtimoiy hamkorlik yoʻnalishi ham muhim oʻrin tutadi. Maktab, oila va mehnat tashkilotlari oʻrtasidagi hamkorlik oʻquvchilarning real kasb muhiti bilan tanishishiga yordam beradi.

Kasbga yoʻnaltirish funktsiyalari (vazifalari) toʻrt yoʻnalishda amalga oshiriladi:

Professional taʼlim:

Bu mehnat bozorining holati va tendentsiyalari, mavjud va ayniqsa talab qilinadigan kasblar, qiziqish mutaxassisliklarini oʻzlashtirish usullari toʻgʻrisida maksimal maʼlumot berishga qaratilgan chora - tadbirlar majmui.

Kasbga yoʻnaltirish boʻyicha maslahat:

Kasbiy maslahat mutaxassislar-kasb-hunar maslahatchilari tomonidan amalga oshiriladi. Qoida tariqasida, bu qiziqishlarni tushunishga, qobiliyatlarni ochib berishga va moyillik, jismoniy, psixologik imkoniyatlar, inson ehtiyojlari va mehnat bozorida vaziyatga qarab kasb tanlashga yordam beradigan psixologlar. (baʼzan kadrlar boʻyicha mutaxassislar).

Bugungi kunda taʼlim tizimida yoshlarni kasbga yoʻnaltirish masalasi juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlarning toʻgʻri kasb tanlashlari, oʻz salohiyatlarini maksimal darajada amalga oshirishlari uchun taʼlim jarayonida ular uchun mos kasbga yoʻnaltirish tizimi yaratilishi zarur. Bu tizimning samarali ishlashi nafaqat oʻquvchilar, balki jamiyatning iqtisodiy rivojlanishi uchun ham muhimdir.

Kasb tanlash — bu har bir insonning hayotidagi muhim qarorlaridan biridir. Toʻgʻri kasbni tanlash nafaqat kelajakdagi ish faoliyatini, balki insonning oʻzini anglashini, qoniqish va baxtini ham taʼminlaydi. Kasb tanlashda quyidagi jihatlarga eʼtibor berish lozim:

1. Shaxsiy qiziqishlar va isteʼdodlar

1. Kasb tanlashda eng muhimi — bu oʻz qiziqishlaringiz va istaklaringizga asoslanishdir.

2. Agar kasb sizga yoqmasa, uni bajarmoq qiyin bo‘ladi va u sizni qoniqtirmaydi.
3. Shuningdek, inson o‘zining tabiiy iste’dodlari va qobiliyatlarini ham hisobga olish kerak.
4. Agar siz matematika yoki fizikaga qiziqsangiz, muhandislik yoki ilmiy sohalarga e’tibor qaratish mantiqiy bo‘ladi.

2. Mehnat bozoridagi talab va imkoniyatlar

Kasb tanlashda mehnat bozoridagi talab va taklifni hisobga olish muhim. O‘zgaruvchan iqtisodiy sharoitda ba’zi kasblar ortiqcha talabga ega bo‘lishi yoki yomon ish sharoitlari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Mavjud va istiqbolli kasblarni tahlil qilish, mehnat bozoridagi tendentsiyalarni kuzatish o‘quvchilar uchun muvaffaqiyatli kasb tanlashda yordam beradi.

3. O‘zining kelajagi va rivojlanish imkoniyatlari

Kasbni tanlashda o‘zingizni kelajakda qayerda ko‘rishingizni hisobga olish kerak. Ba’zi kasblar uzoq muddatli va rivojlanish imkoniyatlarini taklif qilsa, boshqalari nisbatan cheklangan bo‘lishi mumkin. Karyera imkoniyatlari, o‘qish va malaka oshirish imkoniyatlarini o‘ylab ko‘rish muhim.

4. Ijtimoiy va psixologik jihatlar

Kasb tanlashda ijtimoiy jihatlar ham muhim. Masalan, ba’zi kasblar o‘zaro aloqalar va jamoa bilan ishlashni talab qiladi, boshqalari esa yakka tartibda ishlashni afzal ko‘radi. Psixologik jihatdan, insonlar o‘zlarining ishlash uslubiga qarab kasb tanlashlari kerak. Agar siz boshqalar bilan ishlashni yoqtirgan bo‘lsangiz, guruh bilan ishlashni talab qiladigan kasblarni tanlashingiz kerak.

5. Ish sharoitlari va ish haqi

Kasb tanlashda ishlash sharoitlari va ish haqi ham muhim omil bo‘lishi mumkin. Ba’zi kasblar yuqori daromad va yaxshi sharoitlarni taqdim etishi mumkin, boshqalari esa kamroq daromad, lekin o‘ziga xos qiziqarli yoki ijodiy ishlarni taklif etadi. O‘quvchilar o‘zlarining ehtiyojlariga qarab ish sharoitlarini va maoshni baholashlari kerak.

6. Ta'lim va malaka talablari

Har bir kasb o'ziga xos ta'lim va malaka talablariga ega. Ba'zi kasblar maxsus oliy ta'limni yoki malaka oshirishni talab qilsa, boshqalari qisqa muddatli kurslar yoki amaliy mashg'ulotlar orqali ham o'zlashtirilishi mumkin. Kasb tanlashda ta'lim jarayonini va unga sarflanadigan vaqtni hisobga olish muhim.

7. Shaxsiy hayot va ishning muvozanati

Ba'zi kasblar shaxsiy hayot bilan ish o'rtasidagi muvozanatni saqlashda qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Kasb tanlashda ish va shaxsiy hayot orasidagi muvozanatni o'ylash zarur. Agar siz oilaviy vaqtni qadrlasangiz, ishning shaxsiy hayotingizga to'sqinlik qilmasligiga e'tibor berish kerak.

8. Xavfsizlik va sog'liq uchun ta'sir

Ba'zi kasblar sog'liq va xavfsizlikka zarar yetkazishi mumkin, masalan, kimyoviy moddalarga aloqada bo'lishi yoki og'ir jismoniy mehnat talab qiladigan kasblar. Shuning uchun kasb tanlashda uning sog'liq va xavfsizlikka ta'sirini ham hisobga olish kerak. Kasbga yo'naltirishning asosiy maqsadi – o'quvchilarni o'z qobiliyatlari va qiziqishlariga mos kasb tanlashga yordam berishdir.

Yaxshi kasbga yo'naltirish tizimi o'quvchilar uchun quyidagi afzalliklarni taqdim etadi:

1. Kasbiy qiziqishlarning aniqlanishi: O'quvchilar o'zlariga mos kasbni tanlashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Kasbga yo'naltirish bu jarayonni osonlashtiradi. Mehnat bozori talablariga moslashish: Bugungi kunda tezkor texnologik rivojlanish va globalizatsiya mehnat bozorida yangi kasblarni yaratmoqda. O'quvchilar ushbu o'zgarishlarga moslashish uchun tayyor bo'lishlari zarur. Kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish: O'quvchilarga o'z kasbini tanlashda kerakli bilimlar va ko'nikmalarni o'rgatish, shuningdek, ularni muvaffaqiyatli mehnat faoliyatiga tayyorlash muhimdir.

Hozirgi kunda o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda bir nechta muammolar mavjud:

1. Kasbiy yoʻnalishlarning aniq belgilanishi: Koʻplab taʼlim muassasalarida kasbga yoʻnaltirishning aniq tizimi yoʻq yoki unchalik samarali ishlamayapti. Baʼzan, oʻquvchilar oʻqish jarayonida qaysi sohada ishlashlari kerakligini aniq bilmaydilar.

2. Pedagogik tayyorgarlikning yetishmasligi: Oʻqituvchilar va murabbiylarning baʼzilar kasbga yoʻnaltirish boʻyicha zarur bilim va koʻnikmalarga ega emaslar. Bu esa oʻqlar uchun toʻgʻri yoʻnaltirishni amalga oshirishda muammolarni keltirib chiqaradi.

3. Mehnat bozorining noaniqligi: Mehnat bozoridagi oʻzgarishlar va yangi kasblarning paydo boʻlishi kasbga yoʻnaltirish jarayonini murakkablashtiradi. Oʻquvchilar uchun dolzarb va istiqbolli kasbni tanlash qiyinlashadi.

Yoshlarni kasbiy faoliyatga toʻgʻri yoʻnaltirish va taʼlim samaradorligini oshirishda yuqori natijalarni beradigan uslublardan foydalanish muhim omillardan hisoblanadi. Yosh mutaxassislariga pedagogik-psixologik bilimlar, uslubiy koʻrsatmalar berish bilan birgalikda, tanlagan kasbi boʻyicha ham keng qamrovli bilimlar berish maqsadga muvofiqdir.

Yoshlarni kelajakda mutaxassis sifatida oʻzlarini teranroq tasavvur qilishlari va egallayotgan kasbga xos-mos sifatlarni shakllantirishda pedagoglar va amaliyotchi psixologlarning oʻrni kattadir. Yoshlarga ertangi kunda oʻz faoliyatlaridan qoniqish hissini paydo qilishlari hamda oʻz hayotlaridan mamnun yashashlari bugungi kundagi kasb bilimlarini toʻgʻri egallay olishlariga bogʻliqligini anglata olishlari lozim. Shundagina har bir inson har tomonlama sifatli hayot kechirishi va mavjud toʻsiqlarni osonlikcha yengib oʻtishi mumkin boʻladi. Natijada sohaning rivoji ancha tezlashadi. Bu esa jamiyat ravnaqidan dalolatdir. Mamlakatimizda uzluksiz taʼlim tizimida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlarning asosiy maqsadlaridan biri yoshlarni chuqur bilim olishlari, isteʼdodlarini roʻyobga chiqarishda har tomonlama qoʻllab-quvvatlash, shu bilan birgalikda ularning mustaqil hayotga tayyorlash koʻnikmalarini ham shakllantirib borish taʼlim tizimining ustuvor yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Kasbga yoʻnaltirishning ushbu usullari va turlarining barchasi turli maqsadlarda qoʻllaniladi va turli toifadagi odamlarga

qaratilgan. Kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha mutaxassis bilan chuqur psixodiagnostika va individual maslahat, qoida tariqasida, kasbni o‘zgartirmoqchi bo‘lgan kattalar uchun zarurdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kasbga yo‘naltirish ishlarining yo‘nalishlari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ular o‘quvchilarning ongli kasb tanlashiga va kelajakda muvaffaqiyatli mutaxassis bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimova V.M. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2018.
3. Davletshin M.G‘. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
4. Shoumarov G‘.B. Oila va kasb psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2016.
5. Mavlonov A. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
6. Holland J.L. Making Vocational Choices. – Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1997.
7. Ziyonet
8. Super D.E. The Psychology of Careers. – New York: Harper & Row, 1957.